

ségipar, háztartás, konyhaművészet stb.). A szerző-szerkesztő nehéz helyzetben volt a válogatáskor, hiszen valamely neologizmus megjelenésekor még nem lehet tudni, hogy maradandó, netán illékony elemmel van-e dolgunk. Ezért találkozunk olyan szavakkal, illetve kifejezésekkel, amelyek mai tudásunk szerint már beépültek nyelvünkbe (*életjáradék, felsőfokú szakképzés, fényezi magát, hangoskönyv, interaktív tábla, komment, közmunka, tolatóradar, tűzfal*), ugyanakkor mások korhoz vagy helyzethez kötött egyedi alakulatok (*borongolás, kakaóbiztos, kristálygyerek, mediball, nejlonparaszt, tuli-buli – tulipánbuli, tyúkjóléti intézkedés, verspincér, vörösiszap-katasztrófa*). Az utóbbi csoportra érvényes az a megállapítás, hogy e kötet – a retroszótárákhoz hasonlóan – afféle leletmentő munkát is végez, így megőrökítve az utóknak a később esetleg már nehezebben megfejtendő kifejezéseket, pontos értelmezésükkel együtt. Tegyük még hozzá, hogy a szótári feldolgozáson kívül rövid elméleti összefoglalást is kapunk az Előszóban, ahol Minya Károly a neologizmusok főbb sajátosságait elemzi. A fogalom meghatározása után többek között a következő témákat érinti: a neologizmusok transzparenciája, érzelmi viszonyulás az új szavakhoz, a jelentésbővülés folyamata, a szóhangulat és a stílus kérdései.

Szókészletünk változásának figyelemmel kísérése mindig hálás téma; így van ez ebben az esetben is. Elképzelhető tehát a téma folytatása, és a szerzőt erre ösztönözhetjük. Kiadványa ugyanis olyan gyors reagálású, tehát igen időszzerű szótárnak tekinthető, amelyre korunkban nagy szükség van. Munkája – ahogy ő maga is írja (14) – nem kívánja felvenni a versenyt sem az értelmező szótárakkal, sem az akadémiai nagyszótárral. Ennek figyelembevételével Minya Károly munkájának is megvan a maga célja, illetve célközönsége: a pusztá nyelvi leletmentésen kívül mindenképpen gondolhatunk az oktatásra, az iskolára, annak mindegyik fokozatára, az általános iskolától a felsőoktatásig.

Zimányi Árpád

főiskolai tanár

Eszterházy Károly Főiskola

Pléh Csaba: A társalgás pszichológiája. Libri Kiadó, Budapest, 2012. 423 lap

A könyv témája egy számos vizsgálatot megélt jelenség, nevezetesen az emberi társalgás és annak építőkövei. A téma igen komplex, így annak mélyreható elemzésére van szükség, és ebben a folyamatban a szerző folyamatosan fogja az olvasó kezét, miközben átvezeti a nyelvészet, a pszichológia és a szociológia erdején át egészen az életszerű hétköznapi beszéd pillanatáig. Ettől a ponttól fogva elmerülünk az emberek közötti beszélgetés, a társalgás legkülönfélébb variációiban.

A könyvet nyolc nagyobb lélegzetvételi fejezet alkotja, amelyet egy rövid *Epilógus* című kilencedik fejezet keretbe. A záró fejezetet követően egy 56 elemből álló *Kisszótárat* találunk, amely a könyvben leggyakrabban előforduló, egyúttal a megértésben kulcsszerepet betöltő kifejezéseket tartalmazza. Ezek folytatásaként szolgál az igen széleskörű hazai és nemzetközi szakirodalmat felvonultató 31 oldal terjedelmű *Irodalomjegyzék*, amelyben helyet kapott számos a nyelv- és kommunikációkutatásban érintett szerző műve. A könyvben való könnyebb eligazodást segíti a *Név- és tárgymutató*.

Az egyes fejezeteket és alfejezeteket *Terepmunka* című, a szövegtől kerettel is elkülönített részek szakítják meg. Ezek rendeltetése, hogy az addig olvasottakat felhasználva az olvasók maguk is különböző megfigyeléseket, illetve kisebb kutatásokat hajtsanak végre, mindezt a szerző kreatív problémafelvetése mellett. Ezen túlmenően minden egyes fejezet lezárásaképpen szerepelnek *Összefoglaló feladatok*, amelyek általában négy-öt különféle kérdést vagy utasítást fogalmaznak meg az adott olvasmányrész kapcsán, és rendszerint utánajárást igényelnek az olvasótól. Mindezen feladatok és kérdések nagyban hozzájárulnak az addig olvasottaknak a gyakorlatban történő kipróbálásához, a kreatív kísérletezéshez, valamint további önálló vizsgálódások és kérdésfeltevések megfogalmazásához.

A könyvben szereplő jelenségeket Pléh Csaba nagyszámú példával illusztrálta, így az olvasó minden bizonnyal talál olyan, a könyvben bemutatott situációt, amellyel már találkozott a hétköznapi életben, esetleg ő maga is résztvevője volt az adott jelenségnek. A példákon, illetve a világos és érthető nyelvezeten keresztül a társalgás pszichológiája iránt érdeklődő laikus olvasóközönség

játszva tanulja meg, hogy mik is Grice maximái, és hogyan érvényesülnek a kommunikáció során (157–64), hogyan jelentkezik az udvariasság a nyelvben (167–96), vagy éppen mik a beszélőváltás jellemzői kisgyermeknél (216–8). A példák naprakészek, és változatos forrásokból származnak: találunk itt Facebook-bejegyzéseket, baráti beszélgetéseket, iskolai jeleneteket, irodalmi idézeteket, sőt, még a szerző családi beszélgetéseiből is szemezgethetünk nem egy alkalommal.

A könyv kilenc fejezete a társalgás kérdéskörét igyekszik minden lehetséges aspektusból megközelíteni, ezáltal egy igen sokoldalú vállalkozás gyümölcsét élvezheti az olvasó.

Az első fejezet *A társalgások szerkezeti meghatározói* (12–39): itt tisztázódnak a később vizsztatérő fogalmak, mint a *társalgás*, a *szöveg*, illetve a *diskurzus*, miközben a szerző bevezet minket a társalgás nyelvfilozófiai, pszicholingvisztikai, valamint szociálpszichológiai aspektusaiba. A *társalgás* kapcsán Pléh Csaba úgy fogalmaz, hogy az „egy tágabb fogalom, a diskurzus egyik fontos alaptípusa” (12). A *diskurzus* kifejezés egyre gyakrabban jelentkezik a magyar szakirodalomban, éppúgy, mint ahogyan a hétköznapi nyelvben is fel-felbukkan (*diskurál valakivel, diskurzust folytat valakivel valamiről*). A diskurzusra jellemző, hogy jóval nagyobb háttérrel rendelkezik, mint a szöveg, hiszen magába foglalja a „társadalom egész, a kommunikációban megjelenített rendszert” is (376). A szöveg kapcsán megjelenik a *koherencia* fogalma is, amely a mondatokat összetartó, azokban visszautalásokon keresztül tetten érhető erő. Nélküle a mondatok pusztá halmazáról beszélhetnénk csupán. Ezeket az azonosítható visszautalásokat a későbbiek során egy táblázatban gyűjti össze a szerző (257).

Pléh Csaba később megkülönbözteti egymástól a társalgás, illetve a beszélgetés fogalmát, mégpedig azért, mert amíg az előbbin „a nyelv közvetlen valóságát” érti (15), ami a beszélgetés megnevezésnél lényegesen jobban visszaadja azt a tény, hogy „a nyelv társas, személyközi használatáról van szó” (16). Külön figyelmet érdemel a *Társalgások rendszertana* című részfejezet, amely tárgyalja a társalgásokra jellemző olyan paramétereket, mint a *szereplők száma*, az *ismerettség foka*, az egyes szereplőknek a társalgásban betöltött *szereprendezettsége* vagy éppen a *formalitás* kérdése. Az utóbbi paraméter mentén választható el egymástól a magánbeszéd, az intézményes beszéd vagy a tolmácsok használatára vonatkozó beszéd (30). Érdemes még megemlíteni a társalgási *műnemet* is, amely alapján beszélhetünk sztorizgatásról, udvarlásról vagy politikai rábeszéléstől, illetve meggyőzésről (31). A könyv kibővíti a korábbi kétpólusú gondolkodást, amely csak az írott szöveg kontra beszélt szöveg (beszéd) kettőjét különböztette meg, oly módon, hogy bevonta az egyéb *megjelenítési közegekben* rejlő lehetőségeket is. Így kerül sor a klasszikus szemtől szembe történő beszélgetések mellett az új kommunikációs lehetőségek, mint például a telefon vagy az internetes csevegőszobák nyújtotta lehetőségekre. A hagyományos vonalas telefonálás és az immáron bárhol és bármikor elérhetőségét garantáló mobiltelefonálás különbségeit a szerző az erről szóló fejezetben rögzíti (373–4).

A második fejezet *A társalgások beállító rendszerei: beszélőváltás és megszólítási rendszerek* (40–84) címet kapta. A fő gondolatfonál itt a beszédjog és annak alkalmazása a különféle élethelyzetekben. Ez a fejezet olyan témákat taglal, mint a megszólítások és köszönések rendszere a tegezés és a magázás társalgásban betöltött helyével, illetve azok változásával az elmúlt évtizedek alatt. Bemutatja, hogyan veszik át egymástól a szót az azonos, illetve a különböző korú, foglalkozású, illetve nemű személyek. A fejezetet szépirodalmi példák is kiegészítik a tegeződés-magázódás eseteinek a bemutatására, és ehhez egy későbbi terepmunka-feladat is kapcsolódik: „Keressen példákat a mai irodalomban a tegezés konfliktusaira!” (84).

A harmadik fejezet átvezet a beszédaktus-elmélet világába, címe: *A beszédaktus-elmélet mint a társalgáselemzés kerete*. A szerző először általános ismeretekkel szolgál, hogy a későbbiek során ne okozzon gondot a beszédaktus-elmélet megértése. A fejezet lapjain többek között olyan gyakran idézett szerzők munkásságába pillanthatunk bele, mint John Austin, John Searle, Jürgen Habermas vagy éppen Paul Grice. Természetesen Pléh Csaba a hazai kutatók munkásságából is említ példákat. Olyan szakembereket említ meg, mint Terestyéni Tamás, Bánki Dezső, illetve Krékitis József.

Ebben a fejezetben kerül elő először az *átkulcsolás* fogalma. A jelenség lényege, hogy egy tetszőleges felszólítást, utasítást valamilyen kérdésbe átváltatva fogalmazzunk meg, lévén így udvariasabbnak hat (115). A jelenség olyan kiemelkedő jelentőségű, hogy a szerző még egy alkalommal utal rá (141–2), sőt még a kisszótárban is helyet kapott (375).

A negyedik fejezetben a szerző a *társalgási mikro- és makroszerkezetet* veszi górcső alá. Az előbbi „egymás melletti vagy néhány mondatnyira lévő megnyilatkozásokkal foglalkozik” (120), míg az utóbbi azt veszi figyelembe, hogy a társalgások résztvevői „milyen stratégiai célokat követnek” (119). A mikroszerkezet kulcsfogalmai, amelyek egyben párokká állnak össze, a következők: felhívás-válasz, kérdés-válasz, kérdés-vizontkérdés lehetséges kombinációi. Ezeket nevezi a szakirodalom *szomszédsági pároknak*.

Ezt követően szólunk kell a szerzőnek a kérdéseket érintő alapos elemzéséről, amelyben külön figyelmet szentel az úgynevezett *pedagógiai kérdéseknek*. Ezek ismérve, hogy a tanár eleve tisztában van a kérdésre adható helyes válaszokkal, például, mik a víz alkotóelemei. Szintén a pedagógia területére jellemző az úgynevezett *felelőjkijelölő* kérdések, mint például *Hogyan lehet ezt átalakítani? Gabi? Végezetül, a korábban említett átkarolás vagy kérdésként feltüntetett felszólítás (Virág, sorba tudnád rendezni?)* (139–40). A fejezetet egy, a korábbi beszédaktus-elméletre visszautaló alfejezet zárja (*A relevancia elve és a társalgás szerveződése*). Szorosan kötődik az itt bemutatott grice-i maximák közül az a parancs, miszerint az elhangzottaknak *tartalmilag kapcsolódnunk kell* a társalgás témaköréhez. Ezt a maximát számos alkalommal megsértjük, többek között minden olyan mondatkezdésnél, mint a *Lehet, hogy ez nem ide tartozik...* vagy a *Nem tudom, érdekel-e különben...* (162–4), de akár a vicceknél is, mint ahogyan a könyvben idézett széky vicceknél is látható (165).

Az ötödik fejezet soraiban megismerkedhetünk az *udvariasságnak a társalgásban* betöltött szerepével. Elsőként a pozitív és negatív *homlokzat* (face) kérdéséről értekezik a szerző: ennek szerepe, hogy minden beszélő kialakít magáról, illetve másokról egy képet, amelyet aztán igyekszik megőrizni, noha néha a másik homlokzatának szándékos rombolása a cél (175). Ezeket a magatartásokat nevezzük *homlokzatszférevesztésnek*, illetve *homlokzatszférevédelemnek*. A homlokzatszférevesztés elemek közé tartoznak a nyílt felszólítások és kérések, illetve a mások képességeit, kompetens mivoltát megkérdőjelező megnyilvánulások (csúfolások, beszólások, sértések). Ezzel ellentétben az udvarias, burkolt kérések (átkarolások) mind a homlokzatszférevédelem eszközei, amelyek épülhetnek az együttműködés hangsúlyozására éppúgy, mint a nyílt hízelgésre. A fejezet zárásaképpen választ kapunk arra a kérdésre, hogy *Hogyan legyünk udvariatlanok?* Ez az alfejezet a nyelvi durvaság különféle eszközeit szemlélteti, emellett bemutatja az irónia és az önirónia kommunikációban betöltött szerepét, amelyre a következő fejezetben visszatér a szerző.

A hatodik fejezet tartalma különösen érdekes lehet mind a pedagógusoknak, mind az óvónőknek, de a szülők számára is tartogathat érdekességeket. *A gyermeki társalgás és a társalgás fejlődése* (210–64) a témában újabb megjelent kutatásokat is figyelembe veszi, épít ezekre. A fejezet legelején egy kiváló ábra szemlélteti a gyermeki társalgás fejlődését: hogyan jut el az apró gyermek az életkor előrehaladásával a *prototársalgásaitól* (a csecsemő szerepváltogatásai a gondozóval gügyögés közben, lásd kisszótár: 380) a tényleges dialógusig, illetve monológig. Ezt a folyamatot számtalan külföldi szakértő gazdag példaanyagával illusztrálja a szerző. Többek között olyan nevek kaptak itt helyet, mint Piaget, Vigotszkij, Snow, Ervin-Tripp vagy éppen Tomasello. Természetesen a hazai kutatók közül is jó néhány neve felbukkan, úgymint Radics Katalin, Pap Mária vagy Dezső László. A fejezet további részeiben közelebbről is megismerhetjük a szociolingvisztika két fogalmát: a korlátozott, illetve kidolgozott nyelvi kódot, amelynek jelentősége kézzelfoghatóvá válik az oktatás folyamatában, és jelentős hatással bír a diákok teljesítményére, életkortól függetlenül.

A hetedik fejezet a társalgás talán egyik legizgalmasabb, egyben leggyakrabban vitatott pontjával foglalkozik. *A Nemi különbségek a társalgás szerveződésében* (265–99) című fejezetben az olyan gyakori nemi sztereotípiákkal is foglalkozik a szerző, mint a nők fecsegnek és pletykálnak, ellenben a fiúk és a férfiak káromkodnak, és gyakran váganak a másik szavába. A két nem beszélgetésmódi eltéréseire egy útvonal-magyarazaton keresztül hívja fel figyelmünket a szerző: itt egy 33 éves nő és egy 29 éves férfi magyarázza el, hogy hogyan lehet eljutni a Szabadság térről az Operához. Érdekeséggéppen megemlítjük, hogy amíg az egyik személy két és fél sorban, addig a másik hét sorban írja le ugyanazt az útvonalat (265). Vajon kitalálják-e, hogy melyik leírás melyik nem képviselőjére jellemző inkább?

A fent említett sztereotípiákon kívül Pléh Csaba a nyelvi fejlődésben mutatkozó különbségeket is prezentálja, a tetten érhető stílusjegyek mellett (a nők esetében gyakrabban tapasztalhatók tagadó és bizonytalan álláspontot kifejező mondatok, ugyanakkor a férfiak inkább mutatnak ön-

utalásokat, illetve adnak utasításokat). Érdemes ezenkívül elgondolkodni az egyetemista fiúk és lányok jellegzetes társalgási témáiról is, amelyet egy diagramon foglaltak össze (291). A fejezet utolsó oldalain a fiúk és a lányok jellegzetes megnyilvánulásait bemutató Facebookról begyűjtött idézetek találhatók.

A nyolcadik fejezetben a társalgás rendhagyó részeivel foglalkozik a szerző (300–66). *A feszült beszélgetésektől a szétesett társalgásig: a konfliktusok és a társalgás klinikuma* az eddig fejezetcímekkel ellentétben igen hosszúra nyúlik, ám igen jól szemlélteti a bemutatott skála két végpontját: a még ép, ámde feszültséggel teli beszélgetéstől hogyan juthatunk el a teljesen széthullott szövegfoszlányokig. Ebben a fejezetben esik szó a különféle *nyelvbtlásokról*, valamint a napjainkban egyre gyakrabban felbukkanó *szülő-gyermek konfliktusok* beszélgetésbeli megnyilvánulásairól (317–22). A fejezet részét képező *Társalgás a pszichopatológiában* című részfejezet különösen nagy érdeklődésre tarthat számot, elsősorban az ideg orvosok és az ápolók részéről: itt kerülnek sorra a Parkinson-kórosok, szkizofrénias és autista betegek környezetükkel folytatott párbeszédeit felvonultató jelenetek.

Az orvos-beteg kommunikáció, illetve a vele kapcsolatban papírra vetett gondolatok azért is lényegesek, mert „az orvos hitelessége, jó kommunikációja empátiája önmagában is gyógyító erejű lehet a beteg számára” (366). Rohanó világunkban különösen fontos lenne ennek az empatikus és jó kommunikáción alapuló szemléletnek a kifejllesztése, nemcsak az orvosokban, de mindnyájunkban.

Végül, a kilencedik, korábban már említett *Epilógus* című fejezetben, Pléh Csaba olyan kérdésekkel foglalkozik néhány gondolat erejéig, amelyek a könyvből kimaradtak, noha mindegyik megért volna egy külön fejezetet. Beszél a testbeszéd igen népszerű témájáról, megemlítve néhány monográfiát a téma kapcsán, ám bővebben nem merül el benne. Helyette inkább folytatja az összegzést a társalgás és a humor kapcsolatának rövid felvázolásával, majd az új közlési technológiáknak a hétköznapi kommunikációra gyakorolt hatásáról vet fel néhány gondolatot. Ismételten csak sajnálatunkat tudjuk kifejezni, amiért ezek a részek nem kaptak külön fejezetet ebben az alaposan kidolgozott írásban.

Alapos kutatáson alapuló, szemléletes és az életből vett példákkal illusztrált, könnyed világos stílusban megfogalmazott műről van szó. Olyan szellemi utazásra invitál a hétköznapi emberi beszéd világába, amely önmagában a kutatások végtelen kincsestárának bizonyul. Eme hosszú és izgalmas utazás közepette sem feledkezik meg azonban könyvének valódi főszereplőjéről, arról a személyről, aki ezt a kutatást inspirálta, és akinek elévülhetetlen szerepe van ennek a műnek a megszületésében: a társalgódó emberről. Rólunk. Így válhat igazán izgalmas és tanulságos olvasmánnyá a téma iránt érdeklődő számára éppúgy, ahogyan a nyelvoktatás és kutatás iránt elkötelezett szakemberek, nyelvtanárok számára is.

Kárpáti László

Eszterházy Károly Főiskola
Neveléstudományi Doktori Iskola